

позицій природних законів може стати основою економічного розвитку.

*Волкова Олена Михайлівна, старший викладач
кафедри історії та теорії господарства ДВНЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

ЕВОЛЮЦІЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Питання ролі держави у розвитку господарської системи піднімалося з давніх часів державними діячами, філософами, вченими сфери політики, економіки, права та не втратило своєї актуальності і сьогодні. З XVII ст. – періоду становлення ринкової економіки в провідних країнах Європейської цивілізації – знання про роль держави та ринку у суспільному розвитку почали формуватися на основі методології класичної політичної економії.

А. Сміт обґрунтував ліберальну концепцію ринку – діяльність «економічної людини» є джерелом багатства народів, «невидима рука» забезпечує взаємодію економічних суб'єктів, тому держава виконує роль «нічного сторожа». Представники неоліберального напрямку поповнили цю концепцію «ліберальним інтервенціоналізмом», під яким А. Рюстов розумів державне втручання задля прискореного природного процесу розвитку ринкової економіки, сприяння пристосування господарюючих суб'єктів до структурних змін ринку, А. Мюллер-Армак – служіння ринкового господарства соціальним інтересам суспільства, В. Ойкен і Ф. Бем – створення і підтримки конкурентного порядку мінового (ринкового) господарства для досягнення максимальної інтенсивності конкуренції й одночасно обмеження дії факторів, які викривлюють конкурентні умови. Мінімальна держава М. Фрідмена з позицій методологічних положень класичної політичної економії, неокласичних шкіл

зорієнтована на виправлення можливих відхилень діяльності ринку, пов'язаних з компенсацією шкоди третім особам, забезпеченням національної оборони тощо. Методологія позитивізму та сформульовані М. Фрідменом «новітня кількісна теорія грошей», «грошове правило» монетаризму стали підставою для регулювання державою (Центральним банком) грошової маси в обігу, що практично реалізувалось у 1970–80-х рр. у провідних країнах Європейської цивілізації.

Перші спроби дослідження впливу цивілізаційних чинників на господарський розвиток привели до появи альтернативного до класичної політичної економії напрямку – німецької історичної школи, що заклала методологію інституціонального аналізу ринкової економіки та ролі держави в ній. Використовуючи емпіричні методи у дослідженні національного господарства, вплив на господарство позаекономічних чинників та будучи прихильниками його ринкового розвитку, Ф. Ліст та інші представники німецької історичної школи рушійною силою суспільного і, насамперед, економічного розвитку вважали «виховний протекціонізм», тим самим заперечували роль держави класиків – «нічного сторожа».

Дж. М. Кейнс, заперечуючи саморегулюючу ринкову економіку, закріпив у свою теорію державного регулювання суспільний сукупний ефективний попит як основу без кризового розвитку ринкової економіки. Запропонована Дж. М. Кейнсом бюджетна та кредитно-грошова політика держави, як інструменти державного регулювання, практичного управління сукупним попитом, стала складовою як наукової кейнсіанської революції так і реальним засобом побудови макроекономічної моделі провідних країн Європейської цивілізації, основою для подальшого розвитку макроекономічної теорії прихильниками і представниками цього напрямку у 30–60 рр. ХХ ст.

Пошук нових методологічних підходів щодо ролі держави у суспільстві в цілому та господарській системі зокрема з часів виходу в світ парадигмальних праць А. Сміта «Дослідження про природу та причини добробуту націй» (1776) і Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей» (1936) привів до панування сьогодні неоніституціонального підходу М. Олсона та Д. Нортона – теорії насилля.

Одним з перших економістів, що розглядають державу як сукупність суперечливих цілей і не співпадаючих інтересів, був Д. Норт. Близька до підходу Д. Норта модель розподільної демократії, запропонована М. Олсоном і МакГіром, є закономірним продовженням їх моделей автократичного правління і консенсусної демократії. Відповідно до визначення держави як організацію з порівняльними перевагами в здійсненні насилля, що поширюються на географічний район, межі якого встановлюються його здатністю оподатковувати підданих, що використовує ці переваги для надання суспільних благ, Аузан О.О. виділяє єдину функцію держави – виробництво суспільних благ, важливішими з яких є створення і захист формальних правил [1, с. 211].

Серед представників української сучасної економічної думки переважає використання інституціональних підходів у дослідженні ролі держави у ринковій економіці. І. Й. Малий вважає, що використання теорії інтересів для аналізу характеру всього спектру складних питань економічного розвитку дозволяє визначати інтерес як вияв мотиваційної сторони в діяльності та поведінці як людини, так і держави чи міжнародних економічних і політичних організацій, тобто є основною складовою механізму взаємодії держави і ринку [2, с. 38]. Тому, на думку вченого, держава, виступаючи вищим за рівнем організації і значимості інститутом суспільства, повинна об'єднувати її членів шляхом забезпечення одночасної реалізації особистих і суспільних інтересів що досягається через виконання певних функцій держави [2, с. 64–65].

В. В. Демент'єв, досліджуючи інституційні проблеми ефективної держави і використовуючи висновки теорії суспільного вибору (Д. Бьюкенен, Г. Таллок), теорії колективних дій (М. Олсон), інституціональної теорії держави (Д. Норт), зауважує, що єдиним джерелом раціональних для суспільства дій влади може бути тільки відмова від приватного інтересу і безпосередня дія в інтересах суспільства [3, с. 47]. А.М. Колот пропонує розглядати ринок і державу як складові ефективно функціонуючої моделі соціально-економічного розвитку, в якій важливою складовою є державне регулювання, оскільки ринок не в змозі упорядкувати всі суспільні відносини, привести їх у

систему з урахуванням інтересів усіх соціальних сил суспільства [4, с. 75].

І.К. Бабайцева, використовуючи системний аналіз суспільних процесів в цілому та економічних зокрема, зауважує, що не існують підстави стверджувати про протиставлення держави і ринку оскільки держава і ринок різнопорядкові поняття, де держава представляє собою один із суб'єктів господарювання, а ринок – одну із форм зв'язку суб'єктів (тому судження «більше держави – менше ринку» позбавлено сенсу: «більше суб'єкта – менше зв'язку»), також «держава діє не тільки у сфері обміну, але є учасником всього відтворювального процесу в цілому» [5, с. 39]. Також вона зазначає, що держава діє і як внутрішня сила, і як зовнішня, а не тільки є органічною частиною національної економіки або її зовнішньою силою [5, с. 39].

Одним з положень цивілізаційної парадигми суспільство-знавства, розробленої С. В. Степаненко [6, с. 20], є наявність у суспільстві і відповідно в господарській системі організаційного центру, роль якого виконує держава [7]. Держава, виступаючи організаційним центром суспільства і господарської системи, забезпечує їхню цілісність, шляхом реалізації економічних функцій [8, с. 93–95]. На підставах наявності верховної влади в організаційного центру, який представлений державними органами, відбувається реалізація економічних функцій держави шляхом формування інституціонального середовища для діяльності господарських суб'єктів. Отже, організація державою господарської системи фактично полягає в розбудові системи економічних інститутів. Склад економічних інститутів за кожним функціональним напрямком змінюється, адже постійно виникають нові функції. Водночас у кожному з таких напрямів функціонують базові економічні інститути. Досягнення єдності, узгодженості, економічних інститутів у межах як функціональних напрямків, так і господарської системи є головним завданням держави щодо забезпечення її цілісності.

Протягом трьох сторіч були спроби «удосконалити» ліберальну концепцію А. Сміта або взагалі спростувати її як теоретично, так і практично. Панування монетарних підходів держав-

ної політики у провідних країнах світу, засвідчує, що лібералізація ринкової економіки з роллю держави в сучасній інституціональній інтерпретації є фактором глобальних суспільних процесів кінця XX – початку XXI ст.

Література

1. Институциональная экономика [Текст] : Новая институциональная экономическая теория : учебник / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Экон. фак. ; под общ. ред. А. А. Аузана. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 415 с.

2. Малий І.Й., Диба М.І., Галабурда М.К. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / За заг. та наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Й. Малого. – К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.

3. Институциональные проблемы эффективного государства / Под. ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева. – Донецк: ДонНТУ, 2011. – 292 с.

4. Колот А. М. Держава як суб'єкт регулювання соціально-трудоових відносин в умовах глобалізації економіки // Стратегія економічного розвитку України. – 2002. – № 1 (8). – С. 75–80.

5. Бабайцева И.К. Экономические функции государства и механизм их реализации в условиях рыночной экономики: дис. на соискание научн степени доктора юрид. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / И.К. Бабайцева. – Саратов, 2006. – 436 с.

6. Степаненко С.В. Некласичні засади сучасної економічної освіти / С. В. Степаненко // Від викладання дисциплін – до освоєння наук: трансформація змісту, технологій освітньої діяльності та розвиток педагогічної майстерності : зб. матеріалів наук.-метод. конф., 31 січ. 2013 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: А. М. Колот, О. І. Олексюк, Т. В. Гуть]. – К. : КНЕУ, 2013. – С. 19–23.

7. Волкова О.М. Держава в суспільстві та в його господарській сфері: неklasичний підхід // Економіка розвитку / Науко-вий журнал. – Х.: ХНЕУ. – № 2 (62). – 2012. – 105 с. – С. 5–9.

8. Степаненко С.В., Волкова О.М. Держава в організації господарської системи // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – 2013. – Вип. 2(44) – С. 85–99.

Логінов Микола Михайлович, к.і.н., доцент
кафедри історії та теорії господарства ДВНЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ТЕОРЕТИЧНИХ РОЗРОБКАХ ДЖ. М. KEYNSA ТА Ф. ФОН ХАЙЄКА

Нова історія, що почалася з нідерландської та англійської революцій XVI–XVII ст., характеризується виникненням теорій економічного розвитку і з'ясуванням ролі держави в цьому процесі. Зміни в можливостях ринкової саморегуляції економічних процесів знайшли відображення у відповідних економічних теоріях про місце і роль держави у господарсько-економічному житті суспільства.

Першою теорією, що пояснювала роль держави в економічному житті, є класична теорія, згідно з якою, найдоречнішою для держави була роль спостерігача вільної гри ринкових сил. Наприклад, А. Сміт вважав, що інтереси держави не повинні виходити за межі проблем збереження власності, організації грошового обігу, громадського правопорядку. Вільна гра ринкових сил становить сутність саморегулювання цін, заробітної плати, зайнятості, заощаджень, інвестицій. Така саморегуляція можлива в умовах, коли суб'єкти ринку переслідують свій приватний інтерес і не володіють економічною владою, достатньою для нав'язування своїх правил функціонування ринку. Однак практика капіталізму періоду промислової революції показала, що продавці та покупці постійно прагнуть уникнути конкуренції і встановити монополію, як з боку попиту, так і